

УДК 330.101.541(075.8)

Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки

Черниченко Т.В.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів
Мукачівського державного університету

Черниченко С.Ф.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто базові положення концепції збалансованого розвитку в рамках реалізації державної стратегії розвитку. Обґрунтовано необхідність переходу функціонування сучасних економічних систем на принципи збалансованого розвитку. У результаті проведеного аналізу обґрунтовано підстави для переходу України на модель збалансованого розвитку та визначено зазначені умови. Також встановлено, що проблему забезпечення збалансованого розвитку необхідно вирішувати шляхом системного вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем на всіх рівнях.

Ключові слова: економічне зростання, збалансований розвиток, концепція збалансованого розвитку, економічний розвиток.

Черниченко Т.В., Черниченко С.Ф. ОБЕСПЕЧЕНИЕ СБАЛАНСИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены основные положения концепции устойчивого развития в рамках реализации государственной стратегии развития. Обоснована необходимость перехода функционирования современных экономических систем на принципы устойчивого развития. В результате проведенного анализа обоснованы основания для перехода Украины на модель устойчивого развития и определены указанные условия. Также установлено, что проблема обеспечения устойчивого развития необходимо решать путем системного решения экономических, экологических и социальных проблем на всех уровнях.

Ключевые слова: экономический рост, устойчивое развитие, концепция устойчивого развития, экономическое развитие.

Chernychko T.V., Chernychko S.F. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM ENSURING IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

In the article the basic tenets of sustainable development in the framework of the national development strategy are described. The necessity of transaction of modern economies functioning on the principles of sustainable development is substantiated. The authors have substantiated the reasons and conditions for Ukraine's transition to a model of sustainable development. Furthermore it has been determined that the problem of sustainable development is to be solved by means of the system solution of the economic, environmental and social issues at all levels.

Keywords: economic growth, sustainable development, the concept of sustainable development, economic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів та необхідності узгодження потреб світової та національної економіки питання економічної самостійності, безпеки і збалансованого розвитку країн стають ключовими. Збалансованість є однією з найважливіших умов забезпечення зростаючої динаміки розвитку будь-якої економічної системи,

а питання дотримання принципів збалансованості повинно визначати стратегію її розвитку.

Забезпечення збалансованого розвитку є надзвичайно складним завданням, що вимагає системного підходу і передбачає узагальнення елементів економічного, соціального, людського та екологічного розвитку в довгостроковому періоді. Отже формування елементів моделі збалансованого розви-

тку національної економічної системи має загальнонаукове та методологічне значення, є альтернативою парадигмі економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, пов'язані з визначенням змісту збалансованого розвитку економічної системи та оцінкою ролі економічних відносин у його формуванні протягом останніх років досить широко досліджуються вітчизняними та закордонними вченими. Різноманітні аспекти складної проблеми стабілізації економічних відносин в контексті дослідження економічного розвитку висвітлено в працях російських та українських економістів: А. В. Бузгаліна, Т. П. Вахненко, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, І. А. Денісової, О. В. Дзєблюка, В. Д. Лагутіна, І. О. Луїної, І. О. Лютого, О. М. Ковалюка, О. В. Крухмаль, С. В. Львовочкіна, С. В. Мочерного, С. В. Науменкова, В. М. Опаріна, М. І. Савлука, В. М. Усоскіна, А. А. Чухна, А. Ю. Юданова та ін.

В процесі дослідження було вивчено і узагальнено результати робіт, авторами яких є західні економісти Е. Бредлі, Б. Бухвальд, Р. Габбард, Б. Гранвілл, Г. Дейлі, Е. Долан, Р. Дорнбуш, А. Кашьяп, Дж.М. Кейнс, Дж. Келлі, К. Кемпбелл, Т. Кох, В. Лексіс, Т. Мейер, Ф. Мішкін, К. Редхед, Е. Рід, П. Роуз, Дж. Сінкі, Р. Тьюлз, М. Фрідмен, У. Харрісон, С. Хьюс.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Принципи, чинники та механізми реалізації концепції збалансованого розвитку економічної системи глибоко та послідовно вивчені та узагальнені у науковій літературі. Проте відсутність єдиних підходів щодо трактування змісту даного поняття та необхідність врахування специфіки розвитку

національної економіки визначають необхідність додаткових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є формування сукупності науково-методичних положень щодо визначення змісту, складових та принципів ефективної реалізації збалансованого розвитку економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах формування техногенної цивілізації, а також загострення екологічних та соціальних проблем постає питання забезпечення збалансованого розвитку. Поняття «збалансованого розвитку» найчастіше ґрунтується на органічному зв'язку соціально-економічного розвитку суспільства з проблемами довкілля, екологічним розвитком.

Міжнародною комісією з довкілля та розвитку ООН в 1987 році у доповіді «Наше спільне майбутнє» («Our common future») було вперше точно визначено поняття збалансованого розвитку, що трактується як розвиток, за якого нинішні покоління задовольняють свої потреби, при цьому не ставлячи під загрозу можливість задовольняти потреби майбутніх поколінь [1].

З врахуванням цього класичного визначення, яке ми і приймаємо за основу, можливим є формування понять «збалансований розвиток економічної системи» (як узгодження змісту понять «збалансований розвиток» і «розвиток економічної системи») та «збалансований економічний розвиток» (як узгодження понять «збалансований розвиток» та «економічний розвиток»).

Збалансований розвиток економічної системи, на нашу думку, характеризується більш широким обсягом поняття. У даному випадку, важливим є забезпечення оптимальних змін, пов'язаних з економічним, люд-

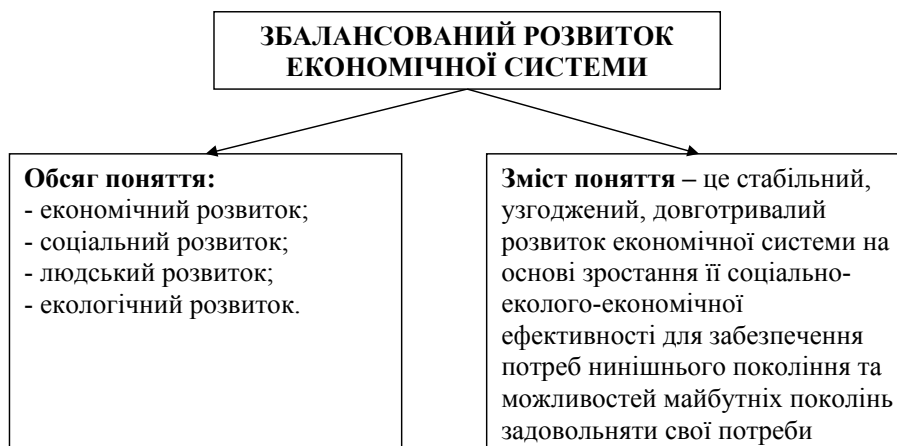


Рис. 1. Основні структурні елементи поняття «збалансований розвиток економічної системи»

ським, соціальним та екологічним розвитком, що знаходить своє відображення у змісті поняття (рис. 1).

Серед характерних ознак збалансованого розвитку економічної системи можна виділити наступні:

- в його основу закладено довгострокове економічне зростання, яке ґрунтується на раціональному й екологічно безпечному господарюванні та високоефективному використанні природних ресурсів;

- забезпечує задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб, а також позитивні зміни щодо соціальних стандартів рівня життя населення, освіти, культури, охорони здоров'я;

- передбачає формування людського потенціалу, зростання якісних і кількісних характеристик людського розвитку;

- передбачає всебічне узгодження приватних та суспільних інтересів;

- забезпечує відтворення і примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу, поліпшення якості життя сучасного та майбутнього поколінь.

Таким чином, забезпечення збалансованого розвитку економічної системи передбачає створення в поточному періоді та на перспективу умов для життєдіяльності населення, функціонування господарюючих суб'єктів та екологічної безпеки. На думку М. Долішнього, стратегія збалансованого розвитку економічної системи повинна враховувати [2, с. 7]:

- інтереси нинішніх і майбутніх поколінь;
- природні можливості кожної країни для вирішення демографічних і технологічних проблем;

- можливості міжнародного співробітництва в цьому напрямі.

Загалом, збалансований розвиток економічної системи повинен забезпечувати економічне зростання, орієнтоване на оптимальне задоволення соціальних потреб суспільства, забезпечення достатньої якості життя, раціональне використання природних ресурсів і збереження довкілля. Серед основних складових збалансованого розвитку економічної системи можливим є виділення:

- економічної складової, яка передбачає довгострокове розширене відтворення та науково-технічний прогрес, на фоні забезпечення та збереження екологічних ресурсів;

- соціальної складової, яка передбачає досягнення стабільності в соціальній сфері, зменшення соціального напруження, яке виникає в процесі економічного розвитку;

- політичної складової, яка полягає у забезпеченні політичної стабільності за широкої участі громадськості у прийнятті важливих рішень;

- міжнародної складової, яка формується за рахунок стабілізації ситуації на міжнародних фінансових та ресурсних ринках, розвитку торговельних та фінансових взаємозв'язків на взаємовигідній основі.

Критерії збалансованого розвитку економічної системи – це параметри, які дозволяють оцінити розвиток економічної системи як єдиного комплексу та можливість динамічного її розвитку в майбутньому періоді. Вони, з одного боку, створюють можливість оцінки поточної ситуації в країні, з іншого – дозволяють відчутти тенденції або явища, які наразі неможливо виявити.

З врахуванням вже виділених елементів розвитку економічної системи можна виділити наступні групи критеріїв:

1. Економічні критерії – визначають довгострокову позитивну динаміку змін кількісного та якісного стану економічної системи за рахунок поліпшення продуктивних сил та інших її елементів. В їх структурі можна виділити дві групи критеріїв, які:

- характеризують стан економічної системи та визначають її місце в світовій економіці: динаміка валового внутрішнього продукту; обсяг промислового виробництва та частка доданої вартості за галузями економіки; грошові агрегати; обсяг золотовалютних резервів; динаміка середнього рівня цін (дефлятора ВВП, індексу споживчих цін, індексу промислових цін); стан державного бюджету, платіжного балансу тощо;

- дозволяють спрогнозувати тенденції подальшого економічного розвитку: ємність виробництва; запаси виготовлених товарів та напівфабрикатів на складах; вартість одиниці виготовленої продукції; затрати на будівництво та кількість проданих будинків, які побудовано раніше; обсяг та динаміка споживчого кредиту тощо.

Виявлення тенденцій та динаміки запропонованих економічних критеріїв забезпечує можливість своєчасного виявлення негативних аспектів розвитку економічної системи та пропонування можливих шляхів поліпшення господарського механізму.

2. Соціальні критерії – це показники необхідні для визначення рівня достатку (його відсутності) в певній частині соціуму або в соціумі загалом. До цієї групи належать наступні:

- обсяг та структура доходів (задекларовані суми доходів та витрат населення; обсяги трансфертних платежів; обсяги соціальних видатків бюджетної системи країни; розмір мінімальної заробітної плати; купівельна спроможність за мінімальну заробітну плату; рівень бідності; частку населення, що перебуває за межею бідності);

- рівень забезпеченості соціальними благами та розвитку соціальної сфери (забезпеченість житлом, соціальним транспортом, закладами освіти, охорони здоров'я; наявність засобів масової інформації; рівень споживання різних продуктів харчування);

- рівень соціального страхування (норми і нормативи пенсійного, медичного страхування тощо).

3. Критерії збалансованого розвитку людських ресурсів – це показники, які дозволяють оцінити поточний рівень людського розвитку та визначити можливі тенденції в майбутньому. Вони характеризують рівень грамотності населення і окремих його груп; рівень захворюваності; криміналізацію суспільства; розповсюдження наркоманії; розповсюдженість соціального сирітства; рівень важкої інвалідності, в тому числі і дитячої тощо.

Визначення таких критеріїв, як рівень безробіття, продуктивність праці, середня погодинна заробітна плата, середня тривалість робочого тижня, індекс вартості робочої сили, середня заробітна плата за тиждень дозволяють оцінити якість споживання людських ресурсів в економічній системі.

4. Екологічні критерії дозволяють оцінити шкідливий вплив соціально-економічного розвитку на навколишнє середовище та запропонувати можливі шляхи його зменшення. Вони поділяються на три основні групи:

- критерії, які характеризують вплив на навколишнє середовище;

- критерії, які характеризують стан навколишнього середовища;

- критерії, які характеризують наслідки розвитку економічної системи для навколишнього середовища та відображають заходи, які застосовуються для зменшення цього впливу.

У результаті проведеного дослідження змісту поняття «збалансований розвиток економічної системи» його можна визначити, як динамічну зміну широкого спектру параметрів розвитку економічної системи, переважаюча роль серед яких належить сукупності економічних параметрів та критеріїв.

Основу збалансованого розвитку економічної системи формує збалансований економічний розвиток, який забезпечує формування необхідної матеріальної бази для поліпшення соціальних параметрів, забезпечує динамічний розвиток людських ресурсів та збереження навколишнього середовища.

Збалансований економічний розвиток як елемент збалансованого розвитку економічної системи відображає процес структурної перебудови та структурних зрушень, які відбуваються в економіці країни відповідно до потреб збалансованого розвитку промислового виробництва, соціальної сфери, людських ресурсів та навколишнього середовища (рис. 2).

Поняття **збалансованого економічного розвитку**, яке формується в процесі узгодження змісту понять «збалансований розвиток» та «економічний розвиток» передбачає, що структура економіки країни, а також основні відносини, пов'язані з виробництвом, обміном та споживанням матеріальних благ і

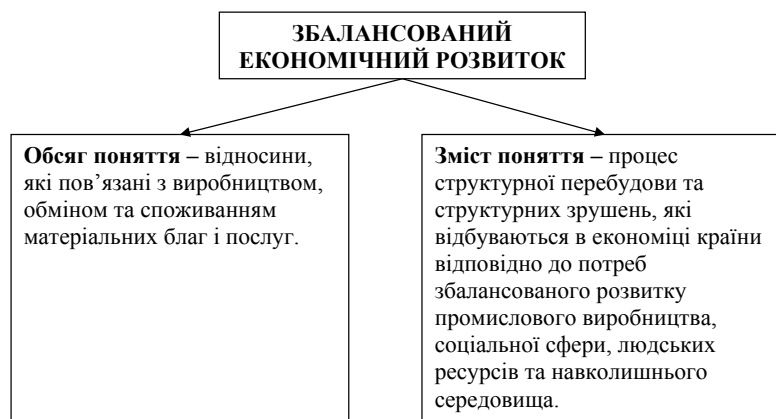


Рис. 2. Основні структурні елементи поняття «збалансований економічний розвиток»

послуг, в сучасних умовах повинні чітко узгоджуватися з наявними економічними ресурсами та забезпечувати ефективне вирішення найважливіших завдань життєзабезпечення суспільства за мінімального рівня нанесення непоправної шкоди навколишньому природному середовищу.

Серед основних передумов збалансованого економічного розвитку можна виділити наступні:

- факторно-економічні – переважання в структурі факторів економічного розвитку тих, що поліпшують якість продуктивних сил, а саме: науково-технічного прогресу, інвестицій в основний та людський капітал, інновацій;
- структурно-економічні – переважаючий розвиток наукомістких галузей економіки країни, які забезпечують високий рівень доданої вартості;
- соціально-економічні – забезпечення справедливого розподілу національного доходу, зменшення рівня диференціації доходів, поліпшення якісних характеристик рівня життя населення країни та розвитку людського потенціалу.

Таким чином, забезпечення збалансованого економічного розвитку передбачає збалансоване вирішення соціально-економічних завдань на перспективу, раціональне використання, відтворення та збереження людського та природно-ресурсного потенціалу з метою максимального задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства загалом [3, с. 85].

Проведений аналіз змісту поняття «збалансований економічний розвиток» дозволяє зробити висновок, що це поняття складне за своєю природою. Дослідження основних теоретичних поглядів щодо визначення сутності, джерел та чинників збалансованого економічного розвитку доводить, що:

1. Збалансований економічний розвиток є результатом розвитку (трансформації) всіх елементів і компонентів економічної системи – продуктивних сил (капіталу та праці), виробничих відносин та господарського механізму. Тобто економічний розвиток – це, перш за все, якісні зміни національної економіки та умов її функціонування, які позначаються на всіх без винятку сторонах життя не тільки економіки, а й кожного індивідуума та суспільства загалом.

2. Як джерело збалансованого економічного розвитку (того, що дає початок розвитку, на чому він ґрунтується) виступають темпи, напрям та тип розвитку національної еко-

міки в попередні періоди (досягнутий рівень розвитку, структура та механізм функціонування, характеристика середовища та тип зв'язків з нею, потенціал національної економіки тощо). Таким чином, економічний розвиток відбувається з врахуванням попереднього стану і є специфічним (особливим) для кожної конкретної національної економіки.

3. Серед чинників збалансованого економічного розвитку можна виділити такі:

- зміна кількісних та якісних характеристик продуктивних сил національної економіки; зміна технології їх споживання;
- зміни в реальному секторі економіки, спричинені зміною структури або величини сукупного попиту;
- зміни в інституційному середовищі;
- психологічні настрої та сприйняття економічними суб'єктами поточної економічної ситуації та можливих варіантів подальшого розвитку;
- стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів, наслідком яких є оптимізація структури економіки країни;
- ефективність і результативність впливу держави на темпи та якісні характеристики економічного розвитку шляхом застосування певних інструментів державного впливу.

Висновки з цього дослідження. Проведене дослідження дозволило уточнити зміст та визначити критерії таких понять, як «збалансований розвиток економічної системи» та «збалансований економічний розвиток».

Збалансований розвиток економічної системи, на нашу думку, характеризується більш широким обсягом поняття і визначає стабільний, узгоджений, довготривалий розвиток економічної системи на основі зростання її соціально-еколого-економічної ефективності для забезпечення потреб нинішнього покоління та можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Критерії збалансованого розвитку економічної системи – це параметри, які дозволяють оцінити розвиток економічної системи як єдиного комплексу та можливість динамічного її розвитку в майбутньому періоді. Вони, з одного боку, створюють можливість оцінки поточної ситуації в країні, з іншого – дозволяють відчувати тенденції або явища, які наразі неможливо виявити.

Поняття «збалансованого економічного розвитку» визначено як процес структурної перебудови та структурних зрушень, які відбуваються в економіці країни відповідно до потреб збалансованого розвитку про-

мислового виробництва, соціальної сфери, людських ресурсів та навколишнього середовища. Серед основних передумов збалансованого економічного розвитку можна виділити факторно-економічні, структурно-економічні та соціально-економічні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Our Common Future // World Commission on Environment and Development. – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.
2. Долішній М. І. Проблеми податкової, фінансово-кредитної політики в Україні та механізми їх розв'язання / М. І. Долішній // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Податкова та фінансово-кредитна політика держави і механізми її реалізації в регіонах України: Випуск XXIV / НАН України. Інститут регіональних досліджень; редкол.: відповідальний редактор академік НАН України М. І. Долішній – Львів, 2001. – С. 3-7.
3. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток / Л. Корнійчук // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 82-90.
4. Ерохина Е. А. Теория экономического развития: системно-синергетический поход / Ерохина Е. А. – Режим доступу: <http://www.orel.rsl.ru/nettext/economic/erohina/index.html/>.